Theodor Iordănescu (1874-1953)

O istorie a țiganilor

București
13 iulie 2025

O istorie a țiganilor[1]

Cam acum 30 ani, profesorul meu de sanscrită mă invita să mergem la un bâlci din Halle a'Saale ca să vedem niște țigani cari veniseră acolo. M'am dus cu îndoială căci nu credeam să găsesc ceva interesant mai cu seamă având neîncrederea ce acordăm noi țiganilor. Eram puțin inițiat asupra acestui neam deși cunoșteam dintr'o vedere sumară cartea veche a lui Kogălniceanu: *Esquisse sur l'histoire des moeurs et la langue des Cigans*, Berlin 1837 și chiar încercările de gramatică ale răposatului Barbu Constantinescu. Ceeace am văzut însă la țiganii germani m'a surprins căci ei s'au adaptat foarte mult la civilizația acelora în mijlocul cărora trăesc. În locul căruțelor fără arcuri cu coviltir de rogojină și cai rebegiți, țiganii din Germania aveau adevărate vagoane, cu camere frumos mobilate, bine împărțite, cu ferestre și oglinzi și cu tot confortul caselor orășenești. Bărbații curați și bine îmbrăcați, femeile pieptănate la modă, pudrate și roșite. Am stat mult de vorbă cu ei căci mă interesà atât limba lor, cât și unele obiceiuri și cu această ocaziune am auzit afară de cuvinte, care se asemănau cu limba sanscrită sau dialectele indiene, multe care îmi izbeau auzul prin asemănarea cu cele românești ca: papuci, ghete, lanț, copaci, ham, lacăt, ciașcă. Proveniența acestor cuvinte arată și origina țiganilor din regiuni slave, de unde conservau încă influența acestora.

Mai târziu în legătură cu țiganii am arătat origina indiană a jocului de păpuși introdus de țigani nu numai la noi ci și în orientul apropiat și în multe țări din Europa, iar în 1928, la congresul orientaliștilor din Oxford, am făcut o comunicare asupra legăturii între descântecile și vrăjile noastre cu *Atharva-veda* indiană, conchizând că țiganii au avut o mare influență asupra superstițiunilor noastre.

La începutul sec. XIX când romantismul deșteptă interesul pentru studiul popoarelor, care până acum nu meritaseră nici o atențiune, atraseră atențiunea și asupra țiganilor mai cu seamă când limbile vechii Indii deveniră obiectul cercetărilor asidue ale învățaților. Chiar la finele sec. XVIII (1780) H. Grellmann, un filolog german, adună un număr de cuvinte vorbite de țigani și găsì că o treime din ele se aseamănă cu cuvinte indiene. Comparând cu construcțiunile gramaticale ale limbii țiganilor ajunse la concluzia că acești rătăcitori își trăgeau origina din India.

Cel dintâi care face un studiu serios din punct de vedere linguistic, asupra țiganilor este Pott la 1841, care fixează în mod științific origina indiană a țiganilor[2], după ce se făcuseră atâtea presupuneri asupra originii acestui ciudat popor rătăcitor.

La 1878 Miklosisch arată că limba țiganilor aparține grupului de limbi indiene ce se vorbesc în Nord-Vest și deci înrudită deaproape cu limba Darzilor (Dardu) și din Kafiristan. Observarea limbii sau mai bine a dialectelor țigănești ne arată și drumul urmat de ei din Indukuș prin Persia și Kurdistan și apoi prin Armenia unde au stat mult timp. Din Armenia au luat drumul spre Vest, prin Asia-Mică și insulele grecești și mai cu seamă insula Creta, unde găsiseră un loc prielnic, dar pe care îl părăsiră neluând altceva decât un mare număr de cuvinte grecești introduse în limba lor. Iată

1 *Convorbiri Literare*, LXIII, martie 1930, pp. 278-292.

2 *Die Zigeuner in Asien und Europa.*

deci cum o ramură indiană se introduce în Europa și se răspândește încetul cu încetul, ceeace probează că a putut să aibă loc și o migrațiune înapoi din Asia în Europa[1].

Lucrări asupra țiganilor sunt foarte multe în toate limbile europene și gramatici asupra diferitelor dialecte deasemenea. Studii apar mereu și Englezii sunt aceia cari țin recordul editând și o revistă care se ocupa exclusiv cu limba, obiceiurile și literatura țiganilor. În *Journal of the Gypsy Lore Society*, organ al societății de studii asupra țiganilor, care apare la Liverpool, găsim studiați nu numai țiganii din Anglia, ci din toate țările unde ei trăiesc. Astfel găsim și un basm reprodus de Dora Yates în dialectul țiganilor români cu traducere englezească intitulat: „Calul care varsă aur" (1927.VI.182 sq.). Numai puțin am văzut în timpurile din urmă scrieri relative la țigani în limba franceză, daneză, poloneză, cum sunt articolele lui Klich asupra dialectului țigănesc din Rabka sau „Influența limbii poloneze asupra dialectelor țigănești". Tot așà de interesant este articolul indianului Mookerji Bhudeb, 1927, asupra țiganilor și răspândirea culturii indiene[2]. Până și Finlandezii și Rușii bolșevici au studii interesante în curs asupra țiganilor.

Anul trecut a apărut în englezește un studiu destul de voluminos (320 p.) al d-lui Konrad Bercovici, romancier cunoscut în Englitera și care are o deosebită dragoste pentru țigani. În „The story of the Gypsies", d-l Bercovici se ocupă cu răspândirea țiganilor pe globul pământesc, căci nu se mărginește numai la Europa ci trece și în America, Egipt, Asia etc. Dealtfel autorul este bine informat, căci a trăit mult printre țigani, i-a urmat în peregrinările lor, le-a învățat limba și cântecele lor. Cu toate acestea este greu să se determine primele migrațiuni ale țiganilor, cât privește originile lor autorul este slab inițiat și nu cunoaște vasta bibliografie ce există în această privință.

Oricât ne-ar vorbì cronicile arabe despre Zotti sau despre Yați, cari coborându-se dela gurile Indului își întindeau corturile acolo unde își găseau iarba ca să hrănească numeroasele lor turme de bivoli este greu să avem siguranța cuvenită istoriei.

Lupte mari, lupte uriașe, au loc între Arabi și aceste triburi rătăcitoare și sunt descrise de cronicile mahometane, dar este curios că dacă ne bazăm pe date, nu avem mențiuni mai de vreme ca sec. VII după Hr. Un popor care s'a întins, cum numai Evreii îi întrec, cari își păstrează limba lor așà că ușor ai puteà să vezi asemănarea cu limba sacră a brahmanilor, care își conservà obiceiurile lor de nomazi rătăcitori și crescători de vite cum numai în India se mai găsesc, nu ne povestesc nimic despre vechea lor patrie. Din comparațiunea unor cuvinte ca scr. *dhumas* „fum" țig. *thuv*; scr. *bhrāta* „frate" = țig. *phral* etc. se vede ușor asemănarea cu vechea limbă a poemilor indiene, dar cine ne spune când și cum a plecat, cât timp a stat între popoare străine și cum s'au acomodat cu diferitele națiuni înainte ca istoria să-i creadă demn de interes. Cum că țiganii sunt Indieni nu mai încape îndoială căci limba și obiceiurile precum și înfățișarea lor îi arată; fie că vor fi fost Yati sau Darzi cum cred cei mai mulți sau că

1 *Über die Nlundarten und die Wanderungen der Zipeuner Europas* și alte comunicări în analele Academiei din Viena.

2 „The Gipsies and the spread of Indian culture", *Journal of the Department of Letters* – Univ. Calcutta 15.1927, 61-74.

vor fi fost un trib aparte cum voiești să probeze Sampson[1].

Ceeace nu s'a putut ștabili cu siguranță este epoca când au început să plece aceste triburi rătăcitoare din India și să se răspândească în răsăritul Europei. D-l Bercovici nu crede că țiganii au fost aduși de năvălirile violente ale altor popoare, cum ar fi Arabii sau năvălirea lui Tamerlan, de care credeà că au fost împinși și în fantezia sa bogată ajunge la mitologie. „Homer vorbește despre Sygyni, iubiți așà de mult de zeul Vulcan, pentrucă erau îndemânateci în lucrarea metalului, așà că Fenicienii au învățat metalurgia dela acești Sygyni rătăcitori". În fine citează chiar pe Bataillard, care presupune că bronzul a fost introdus în Europa de țigani. În tot cazul autorul ajunge la concluzia că țiganii erau în Europa cu mult înaintea lui Tamerlan, așezați pe malurile Dunării sau pe țărmul Marii Negre, în munții Balcani ca și pe lângă Marea Adriatică, ba chiar înainte ca actualii locuitori să fi călcat în picioare florile sălbatice ale acelor câmpii, ei ocupau plaiurile înverzite ale acelor regiuni. Pentru ca să întărească aceste afirmațiuni d-l Bercovici se bazează pe aserțiunile unor istorici din sec. XVIII și se ridică contra filologilor și linguiștilor, cu idei preconcepute, cari întorc vorbele și înlocuesc cuvinte și silabe ca să arate că cutare cuvânt este din Sanscrită sau din Ebraică sau Aramaică fără să probeze nimic.

În schimb însă legendele au o mare valoare pentru autor, reproducând ca să probeze migrațiunea următoarea povestire.

„La început eram păsări, aveam aripi și zburam pe sus, peste copaci și munți, ca să ne adunăm hrana zilnică. Părăsiam o regiune pentru alta, când anotimpul erà aproape să se schimbe, când viermușorii și alte insecte începeau să-și scobească locuințe". După o mare foamete ajunseră într'o regiune bogată de care nu se mai despărțiră. Ele (păsările) deveniră din ce în ce mai grele și numai puturà zburà, așà că rămaseră în câmpia cea bogată. „Dar frunzele începură să îngălbenească pe copaci, viermii și alte făpturi ale pământului se târâră în vizuinile lor și recea iarnă și vânturile începură să sufle, numai bietele păsări nu puteau să zboare. Atunci puful aripelor prinse coaje, se lipì și se îngroșă, aripile luară forma de mâini și picioare și numai puturăm zburà. Ne săpărăm peșteri în malurile râurilor și în coastele munților. Dar noi suntem tot păsări, brațele noastre sunt ca două aripi. Nu puteam vedeà un munte fără să nu dorim să mergem peste vârful lui, dar nu putem zburà, trebuie să ne târâm. Poporul țigănesc, voiește să capete iarăși aripile într'o zi".

Autorul regretă că noi privim țiganii ca ciori și nu ca privighetori și îi zugrăvim mai negri decât sunt, pentrucă considerăm orice civilizație, care nu este a noastră ca barbară și imorală (37).

Printr'o altă poveste d-l Bercovici voiește să probeze două lucruri: că țiganii au locuit în India și că au venit în Europa mult mai devreme decât se afirmă. „Trăiam odată, spune legenda, pe lângă Gange și căpetenia noastră era un șef puternic, al cărui glas erà ascultat peste toate țările și a cărei judecată erà cea din urmă. Și acest șef aveà

1 *On the origin and early migrations on the Gypsies*, în comunicarea făcută la congresul de antropologie din Liverpool în 1923.

un singur fiu al cărui nume erà Cen[1]. Tot asemenea în țara Indului guvernà un rege puternic a cărui soție născuse un singur copil, o fată pe care o chema Gan[2]. „Într'o zi un vrăjitor prevestì regelui că un om are să năvălească în India, în capul a numeroși dușmani, va străbate țara și va distruge pe rege și familia, devenind stăpânul ținutului. Acest om nu va pierì de nici un fel de moarte, dar este scris că va murì dacă va atacà pe țigani".

Pentru ca să-și salveze fata, regele din Hind chemă pe barosanul țiganilor, căruia îi încredință fata în cel mai mare secret, ca să o crească și să o considere ca a lor. Trei zile după aceia barosanu anunță poporului că nevasta i-a născut o fată.

Astfel Cen și Gan crescură sub același cort, avură aceeași copilărie și aceleași bucurii. Când se făcură mari văzură că se iubeau, dar tribul nu permiteà să se căsătorească fratele cu sora. În zadar mama povestì că Cen nu este frate cu Gan; țiganii se despărțiră în două tabere din cari unii urmară pe Cen, iar alții jurară să nu trăiască sub domnia aceluia care s'a căsătorit cu sora lui.

În acest timp inamicul pătrunse în țara lui Hind, dărâmă totul, așà că numai rămase piatră peste piatră și ajunse până în țara țiganilor. Atunci unul dintre noi ieșì înaintea generalului străin ca să judece dacă se cuvine ca fratele să se căsătorească cu sora. Dar învingătorul stând pe cal lovì pe țigan în cap și-l omorî. În același moment însă marele general se prăbușì după cal și se sfărâmă ca un vas izbit de o stâncă. Vântul răspândì în deșert resturile armatei lui.

Un mare vrăjitor blestemă pe Cen și partizanii lui ca ei să rătăcească pe suprafața pământului, să nu doarmă de două ori în acelaș loc, niciodată să nu bea apă de două ori din acelaș izvor și să nu treacă de două ori într'un an același râu.

Această legendă crede d-l Bercovici că amintește năvălirea lui Alexandru Macedon în India și că exodul țiganilor poate să fi avut loc în timpul marelui cuceritor, deși grupe mai mici poate să fi precedat această ieșire, probă marele număr de cuvinte grecești ce se găsesc între cuvintele țigănești atât cele din Europa cât și cele din Asia. Dar d-l Bercovici nu se întreabă dacă cuvintele grecești sunt de origină nouă sau veche, căci nu degeaba nu-i sunt simpatici linguiștii, dar cu pura imaginație nu se poate face istorie. Istoria țiganilor este încă așà de întunecoasă că fiecare rază de lumină trebuie urmărită până la origina ei. Legende, povești, cuvinte, costume, obiceiuri, trebuesc cercetate cu îngrijire, și utilizate cu băgare de seamă ca să scoatem ceeace ne folosește pentru a ilustrà faptele ce ne preocupă. Dar cartea d-lui Bercovici este lipsită de orice bibliografie și cercetările filologilor sunt cu totul neglijate. Într'un loc uită că țiganii sunt Indo-Europeni, ci ca să le deà o vechime mai mare, crede că au fost în India înaintea Indienilor. Mă mir însă că d-l Bercovici nu știe că Indienii de azi sunt năvălitori străini și după origină și după limbă și după religiune față de popoarele ce locuiau atunci India și pe care le supuseră după puține lupte. Populațiunea această primitivă nu ne-a lăsat nici un document și de sigur nu a avut nici o literatură. Singurele izvoare ce ne vorbesc despre aceste popoare sunt imnurile sacre din *Ṛg-veda*

1 Poate *Cean* asemănător sanscritului *canas* - bucurie.

2 Probabil scr. *jan*, „a naște, a crește", de unde *jana* „creatură".

unde se vorbește despre acei demoni cu pielea neagră cu fața urâtă, cu nasul turtit vorbind o limbă neînțeleasă (*mleccha*). Această limbă era cu totul deosebită de cele Indo-Europene. Descendenții acestor primi locuitori sunt triburile Dravidiene de azi ca: Rajmahalii, Brahmi etc. iar țiganii sunt departe de a fi înrudiți cu ei. Nu este posibil iarăși ca pela 3000 înainte de Hr. „țiganii mânându-și turmele de bivoli înainte se împrăștiară peste Asia în mici grupe, triburi, familii". D-l Bercovici crede că aceste emigrări sunt rezultatul înființărilor de caste de către cuceritor fără să știe că *Ṛg-veda* nu cunoaște castele care mai târziu joacă un rol așà de important.

După mine țiganii Europeni au mare analogie cu acele triburi rătăcitoare din India a căror limbă o studiază Konow în *Gipsy languages of India* în colecțiunea „Survey of India" XI, 1925. Tot astfel și Sampson în *On the origin and early migrations of the Gypsies*, presupune că țiganii erau un trib unitar, care părăsiră patria pe la 900 d.Hr. și pătrunseră în Persia. Ei se împărțiră în două grupe, pe care Sampson le numește după cum pronunțau cuvântul soră.

Unii se numiau Ben și alții Phen[1]. Grupul Ben emigră spre Siria și ajunse până în Egipt pe când grupul Phen după ce stătù câtva timp în Armenia emigră prin Kurdistan în Grecia și în sec. XI îi găsim în Peloponez de unde pe la 1440 se răspândiră în Europa. Partea relativă la limbă nu interesează istoria, dar trebuie să se știe că acolo unde istoria tace limba poate vorbi și poate spune multe. Acestea sunt rezultatele la care a ajuns știința actuală bazată pe izvoare solide și cercetări serioase.

Contrar acestor rezultate d-l Bercovici se bazează pe presupuneri ca să conchidă că marele exod al țiganilor s'a făcut pe timpul lui Alexandru Macedon dar că mici grupe au precedat această invaziune, căci Persii, Bactrii, Scyții, cunoșteau pe țigani mult înaintea lui Alexandru Macedon[2].

Așà dar deși d-l Bercovici intitulează cartea sa *The Story of the Gypsies*, totuși nu putem considerà ca istorie, anecdotele legendele, unele constatări și obiceiuri mai mult sau mai puțin exacte. Nici nu cred să se poată face o istorie a țiganilor căci elementele sunt așà de deosebite între dânsele, amestecate cu atâtea lucruri străine, încât nu se pot grupà fapte și determinà evenimente, oricât de mult imaginațiunea ar venì în ajutor. Ce istorie poate afirmà, cum face autorul că în Macedonia la doi locuitori unul trebuie să fie țigan sau de origină țigănească. Deasemenea nu putem crede că țiganii macedoneni vorbind toate limbile, purtând costume din sute de ținuturi, făcând tot felul de comerț sunt versați în intrigile politice și în viițiile ascunse ale capetelor încoronate și ale oamenilor puternici. Cât despre țigănci ele sunt considerate mult mai deștepte decât cum le cunoaște toată lumea căci nici căminurile pașilor nici haremurile vizirilor nu pot să țină secretele înaintea lor. Țiganca intră acolo unde nu poate pătrunde nimeni și o privire furișe este deajuns ca să înțeleagă totul. Când pașa își schimbă favorita sunt unele țiganci, cari cunosc mult mai înainte ce are de gând să facă stăpânul ei. Este adevărat că țigăncile au jucat un rol însemnat în Turcia dar erau mai mult ca roabe și până la 1922 ca actrițe pe scenele turcești căci turcoaicilor

1 După sanscritul *bhagini praxit baini*.

2 „Long before Alexander apeared in Asia", p. 42.

nu li se permiteà să-şi lapede voalul. Dejà însă pe la 1909 când teatrul turcesc lua o desvoltare nouă şi se reprezentară piese cu subiecte din vieaţa modernă, ţigăncile se plictiseau să înveţe roluri cari întreceau puterea lor de pricepere. Atunci fură înlocuite cu armenci şi grecoaice până la 1922 când femeia turcă îşi căpătă libertatea şi drepturile ei[1] şi putù dà atâtea artiste de valoare ce ilustrează astăzi scenele turceşti. Iată deci că ţigăncile nu erau nici aşa de fine nici atât de deştepte cum ne sunt arătate în „the story of the Gypsies".

D-l Bercovici ne face un tablou pitoresc de munţii şi câmpiile Tesaliei presărate cu sate vesele formate din colibe de lut şi corturi colorate, talmeş balmeş pretutindeni, ca şi cum le-ar fi împrăştiat o mână de gigant sau un zeu glumeţ. În aceste sate locuesc mii de suflete active, pline de fantezie, sgomotoase în durere ca şi în veselie, trecând repede dela o emoţie la alta ca şi cum viaţa ar fi o comparaţie muzicală, cu *scherzo* care urmează *adagio* şi *audante*, confundându-se pe neaşteptate cu *alegro* şi cu furtunosul *presto* (47).

Într'un cort patru familii celebrează sgomotos întoarcerea unuia dintre ai lor din Siberia. Prieteni şi rude ascultă poveştile călătorului; cântecele noui pe care le-a auzit şi noutăţile dela *pralo* (fraţi) pe care i-a întâlnit. Toţi râd, toţi strigă şi se îmbrăţişează unii cu alţii.

Sar mai san, pralo? Katar avas? Ce mai faci frate? De unde vii? îl întreabă noii veniţi. Fiecare este binevenit la mâncare, băutură şi cântec.

În zeci de corturi viaţa se petrece la fel. Naşteri, morţi, căsătorii sunt celebrate în comun, pe când fierarul stă cu o mână pe foale iar cu cealaltă ţine fierul în foc, iar un ţigan lăeţ învaţă un urs prins de curând să joace pe o tablă de fier sub care se află puţin jăratec.

Cea mai curată limbă ţigănească este cea vorbită în Macedonia. O gramatică bine definită, cu cel mai complet dicţionar lipsit de mulţimea cuvintelor slave şi arabe ci numai cu puţine cuvinte greceşti, formează baza limbii ţigăneşti ori în ce loc s'ar găsi.

Ţiganii din Macedonia au fost aduşi, după d-l Bercovici, chiar de Alexandru Macedon, dar poate că prin apropiere să fi existat şi înaintea acestuia. Se ştie că acest mare geniu macedonean avea o deosebită admiraţiune pentru Homer, ale cărui opere le purta cu el într'o casetă de aur. Din Homer află Alexandru despre existenţa Sygynilor (Sygiani-ţigani) popor aşà de iubit de Vulcan, fiindcă erau aşà de buni făurari. Fie că Aexandru i-a găsit în India sau după învingerea lui Dariu i-a întâlnit în Babilon, unde erau întrebuinţaţi ca artificieri, i-a adus cu el la Pella. Unele legende chiar spun că Alexandru ar fi fost fiul Olimpiei cu un ţigan... Aşà dar Macedonia ar fi lagărul de unde ţiganii s'au răspândit în toată Europa.

Oricât de ingenioasă ar fi teoria d-lui Bercovici un lucru nu se poate explică: Cum se face că ţiganii cari au stat în Macedonia din sec. III a.Hr. nu au împrumutat elemente tracice, căci această limbă se găseşte viabilă până prin sec. VII d.Hr. Oricât ar spune autorul că Grecii despreţuiau legăturile cu nişte oameni străini şi barbari, deşi capabili, cari lucrau aşà de bine şi îi distrau aşà de frumos cu cântecele şi muzica lor,

1 Mehmed Nadji-Bey, „Das türkische Theater" în *Ephemerides Orientales*, Juli 1928.

nu putem presupune ca Tracii să nu fi avut o influență oricât de mică asupra țiganilor. Dealtfel dacă țiganii se găseau de-a lungul Dunării când Traian venì cu legiunile sale, nu se poate ca Geții, această ramură a Tracilor, să nu fi lăsat urme în limba și obiceiurile țiganilor.

Astăzi țiganii din Macedonia numără greceşte dar cei de pe la noi și din alte părți au numărătoare indiană. Astfel țig. *iek* = scr. *eka*, țg. *duoi* = scr. *dva*; *tren tri* = scr. *tri*, *ștar* = scr. *caturi* (*ci*), *panci* = scr. *pañca* etc.

Autorul nu poate admite că din cele câteva sute de țigani aduse de Tamerlan să fi devenit așà de mulți, într'un interval așà de scurt, încât azi să avem un milion din care șapte sute de mii numai în peninsula balcanică. Dar iarăși se poate răspunde: cum un popor cu apucăturile nomade pe care le cunoaștem, a stat peste 1600 ani numai într'un loc și în interval de 500 ani să se răspândească nu numai în Europa ci și în America și Africa.

În tot cazul Macedonia trebuie privită ca a doua patrie a țiganilor, unde ei și-au desvoltat arta și meșteșugurile lor, au lucrat și au cântat, au devenit liberi și s'au bucurat de libertatea pe care n'au avut-o în India. Și astăzi Tesalienii nu privesc pe țigani ca pe niște ființe inferioare și nici nu i-au silit să-și schimbe felul lor de viață sau îmbrăcăminte. Poate că stăpânirea turcească i-a înfrățit mai mult ca în alte părți, așà că un tânăr care iubește aleargă sute de kilometri ca să audă pe un „faraon" cântându-i cântecul fetei schimbată în floare sau să găsiască o țigancă care să-i ghicească viitorul, căci și acì ca și la noi, ca și în alte părți, țigăncile au darul ghicitului adus cu ele din depărtatul Orient.

Ce s'a întâmplat cu țiganii din Macedonia timp de atâtea secole, cum s'au răspândit prin atâtea țări, cum au ajuns unii să aibă acel tip egiptean care se vede și pe monumente, nu ne spune nici un document. Legendele numai din când în când ne povestesc despre un popor blestemat ai cărui strămoși au fabricat piroanele cu care s'au pironit mântuitorul și din care nu au putut făuri decât trei, pe când al patrulea piron nu s'a mai răcit, ci roșu urmărește pe descendenți dela o margine la alta a pământului. Când pironul incandescent apare în cortul țiganului, acesta trebuie să plece.

Din Macedonia, ne spune d-l Bercovici, o parte din țigani se așezară pe marginea Dunării unde Românii îi lăsau să facă comerț și să-și ducă viața lor. Autorul după ce spune, probabil ca să știe occidentul, că în sângele Românilor de azi curge în largi torente (broad streams) sânge slav, turc și levantin (?), arată că referințe asupra țiganilor se găsesc în documente din sec. IX, X, XII care s'ar fi găsind în arhivele din București. Atât numai fără nici o deslușire. Strămoșii țiganilor aduseră la Dunăre numeroase turme de bivoli, cari atunci ca și acum pasc în mlaștinile de pe lângă marele fluviu. Deacì aceà populațiune aparte de bivolari cari populează țărmurile Dunării, specialiști în creșterea acestor animale utilizate la plug sau la care.

Autorul crede că România fără țigani nu se poate concepe, ca și curcubeul fără colori sau ca pădurea fără păsări și că am aveà în țară 300.000 țigani. Se pare cam curioasă această afirmațiune dar când ne gândim că țiganii au început să se asimileze,

să trăiască la oraşe în capitale, unde îşi pierd aerul lor exotic acest număr nu poate fi exagerat. Câţi nu sunt azi cu blăni şi cu maşini, cari examinaţi cu atenţiune de un etnograf trădează origina lui din depărtatul orient.

Mulţimea ţiganilor la noi o explică d-l Bercovici prin faptul că fiind persecutaţi în Occident au fugit spre ţara noastră unde însă au ajuns robi la domni şi boieri şi supuşi unui tratament asemenea sclavilor din America. Robii erau vânduţi şi cumpăraţi împreună cu moşia, casele şi turmele iar dacă boierul aveà nevoie, adesea îşi întocmià câte o armată de ţigani.

Se ocupă prea puţin de ţiganii aurari (de ce nu zlătari) şi ursari. Unii formează trupe de circuri ambulante cu jongleuri acrobaţi, dansatori pe frânghie, scamatori, dresori de capre, catâri sau cai (p. 69) sau îmblânzitori de şerpi. Ursarii trăesc în familii şi nu în triburi, străbătând drumuri şi sate, ei joacă ursul pe la cei ce îi primesc, pe când femeia mai la o parte ghiceşte viitorul unei ţărance, face fermece unei femei însărcinate, sau sfătueşte pe una cum să reţină dragostea bărbatului.

Copiii îndată ce s'au coborît din spinarea ţigăncii sunt presupuşi că pot să-şi procure cele necesare. De multe ori rămân kilometrii întregi departe de părinţii lor târându-se noaptea ca să doarmă în vreo şură sau în vreun coteţ de găini.

Domnul Bercovici povesteşte despre modul cum copiii de ţigan prind raţele pe marginile lacului cu un fel de undiţă, de care este legat un mic peşte sau o boabă de porumb, lucru pe care l'am văzut personal în Muntenia pentru prinderea puilor de găină.

Nu există oraş în România care să nu aibă o mahala ţigănească. Acì ţiganii s'au amestecat cu populaţiunea săracă dela marginea oraşelor şi se ocupă actualmente cu muzica şi, putem adăogà cu fierăria, bărbieria şi în unele părţi cu birjeria. Copiii lor merg la şcoala şi se amestecă cu Românii dar nici profesorii(?) nici camarazii nu uită să-i pună la locul lor, amintindu-le că sunt „faraoni". Dar ţiganii sedentari sunt ca un fazan într'o cuşcă de pui sau ca o vrabie într'o colivie, orice boală, de ei se lipeşte mai întâi.

Jurnalele noui se vând pe străzile Bucureştilor exclusiv de fete de ţigani, iar florile sunt oferite prin cafenele şi grădini de ţigănci. Dacă putem admite cele de mai sus, cred că este o eroare când d-l Bercovici afirmă că ţiganii vând fructe şi zarzavaturi duse în coşuri atârnate de cobilite (flexible yoke). În România ca şi în peninsula balcanică viaţa melodică a ţăranului este cântecul ţigănesc. Dacă n'ar fi fost ţiganii, folklorul românesc ar fi pierit înainte de a se fi fixat prin scris. Iarăşi o afirmaţiune uşoară care se poate combate prin o mulţime de argumente.

Brăila a fost renumită prin lăutarii ei, între cari Pop-Ratazan, care, ca un vechi indian, ştià peste 5000 versuri pe dinafară. Barbu Lăutarul şi Bârlează al cărui renume a trecut peste graniţă. Autorul uită însă pe cel mai însemnat lăutar al Brăilei, pe Petrea „Creţu" Şolcanu, care cunoşteà aşà de bine toate baladele şi cântecele noastre populare şi care ocupă o însemnată parte în colecţiunea lui G. Dem. Teodorescu. Şi doar d-l Bercovici pare a fi originar din Brăila!

Se aminteşte apoi de Dinicu, fost director al conservatorului şi renumit violon-

celiſt și aſtfel s'ar puteà cità o duzină de poeți și muzicanți. Aſtăzi exiſtă sate întregi compuse din țărani și țigani, căci în secolul trecut și țăranii erau un fel de robi pentru boieri și atunci când s'a dat pământ s'a împărțit și țiganilor. Mulți însă nu au voit să se despartă de boierii la care fuseseră robi și citează cazul prințului Bibescu unde trăesc sute de familii și cer să fie îngrijite de el. Mi s'a spus că în satul Șuțeſti compus din țiganii liberați de Șuțu, s'a înființat acum de curând un gimnaziu, în regulă cu o catedră de violină plătită din bugetul ſtatului la care țiganii sunt foarte asidui și fac progrese uimitoare.

Revenind la Bârlează, d-l Bercovici, descrie cu multe amănunte viața aceſtui cântăreț de elită, care nu cântà decât la anumite persoane și nu primeà decât monete de aur vârâte în crăpătura viorii. Moartea tragică a lui Bârlează, într'un caſtel, de către un fiu de boier cu educație parisiană, fiindcă lăutarul nu voise să ia cu mâna banii ce i se ofereau, nu corespunde adevărului și eſte prea recentă pentru ca să treacă în legendă. După informațiunile mele Bârlează, care țineà în Brăila un local de noapte a foſt omorât de un vătaf din port, pentrucă nu voise să-i cânte. D-l Bercovici ne mai spune că țăndări din vioara lui Bârlează sunt încruſtate în viorile lăutarilor, cari cântă la Paris, Berlin, Londra, New-York. Unii țigani lăutari poartă bucățile din vioara lui Bârlează ca moaște înrămate în aur sau fixate ca pietre scumpe. Iată cum se face iſtoria!

Autorul se ocupă și de țiganii nomazi între cari sunt interesanți așà numiții lăeși sau lăeți, cum le zicem noi, cari locuesc retrași și nu vin în contact cu Românii decât de mare nevoie. Îi întâlnești pe la târgurile de cai unde schimbă un măgar slab cu o capră cu lapte sau un cal răpcigos cu o vacă. Ochii lor sunt așà de energici că țin sub ſtrălucirea lor fascinând pe neguſtori ca să le vândă ceeace doresc sau să cumpere ceeace le oferă.

Foarte iubitori de libertate, numai puțini pot reziſtà la trei luni închisoare, așà că în legiuirea lui Cuza Vodă un țigan erà pedepsit cu, trei luni închisoare pentru furtul unui cal pe când ceilalți locuitori erau pedepsiți cinci ani. Cuza cunoșteà foarte bine pe țigani, căci erà de aceeași origină. De unde o fi scos autorul asemenea afirmațiuni nu ne spune și trebuià să probeze, dacă face iſtorie și mai cu seamă, când se afirmă asemenea lucruri despre un domnitor de importanța lui Cuza.

Lăeții sunt buni în toate meseriile și cu inſtrumente primitive fac lucruri minunate. Femeile se pricep la folosința buruienilor și țin locul doctorilor prin sate.

D-l Bercovici ne mai descrie pe țiganii nomazi cari umblă în mari caravane, sub conducerea unui bulubașa cum îl numește d-sa, bulibașa, cum îl numim noi ale cărui atribuțiuni le arată. Abià tribul s'a asezat la marginea orașului că țigăncile cu copiii se și răspândesc pe la case ca să ofere de vânzare nimicurile lor, să ghicească, să explice vise sau să descânte pentru mii de boale. Nimic nu le sperie, nici o ușe nu rămâne închisă înaintea lor. În câteva minute o țigancă deșteaptă a analizat pe femeie și știe ce dorește, ce voiește de ce suferă și deci e gata să-i îndeplinească dorințele sau să-i aline suferințele. O doamnă nu are copii și ar dorì să aibă un fiu (așa erà odată!). Ei bine pentru câteva monete, țiganca îi va da o băutură și într'un an va aveà fiul dorit.

Nevasta unui negustor se plânge de necredința bărbatului și țiganca îl va face prin vrăjile ei să nu-și mai calce credința.

Mai departe autorul ne vorbește despre pedepsele pe care vechii boieri le aplicau robilor, între care bătaia la tălpi până atârnà carnea în fășii; a fost înlocuită la 1870(?) cu biciuirea, deși toată lumea știe că la această dată țiganii nu mai erau robi. Legile nu opreau ca un boier să ia de nevastă o țigancă astăzi însă un strop de sânge țigănesc este deajuns ca cineva să fie exclus din societate dar autorul se contrazice numaidecât căci adaugă: „deși oamenii din această rasă au ținut cu demnitate posturi înalte în Stat, ba chiar au ajuns domni, cum a fost Răsvan Vodă". Unul din prietenii d-lui Bercovici s'a sinucis, când a aflat că bunicul său pe care îl iubise mult fusese țigan. Cred că autorul a fost sugestionat de piesa Israël a lui Bernștein, căci numai acolo se petrece așà ceva.

Există un trib de țigani prin Moldova cari se cred descendenți ai lui Răsvan. Bătrânii povestesc că fostul domn al Moldovei, desgustat de domnie și împins de instinctul lui nomad, părăsì tronul și rătăcì prin țară, dregând căldări și reparând foarfeci.

La p. 84 d-l Bercovici se ocupă de canibalismul țiganilor, de care au fost acuzați adesea, chiar acum câțiva ani dacă ne amintim dar nu s'a probat niciodată. De multe ori însă țiganii au fost omorâți cu topoare și furci când vreun copil rătăcià după trecerea unei caravane.

În vechime călăii se recrutau dintre țiganii lăeți căci ei urăsc pe oamenii albi, și primeau cu bucurie să îndeplinească această meserie. Autorul ne spune însă că pe la 1870 cel dintâi țigan întâlnit pe drum erà forțat să exercite funcțiunea de călău și ne dă un exemplu că odată un țigan erà dus la spânzurătoare de doi soldați înarmați, dar nu găsiau călău. În fine găsiră un țigan bătrân, care însă nu se pricepeà să spânzure oameni. Atunci țiganul condamnat furios că bătrânul îl chinuià se urcă singur pe o masă, legă lațul își dă drumul și se spânzură de craca copacului. Am reprodus acest epizod fiindcă mi s'a părut curios că pe la 1870 existau în țara Românească execuțiuni așà de primitive, când pedeapsa cu moarte fusese de mult desființată. De unde va fi având d-l Bercovici această informațiune iarăși nu ne spune, deși pentru asemenea curiozitate meritä să ne dea sursa.

Autorul afirmă că orașul Brăila în care s'a născut, are cea mai întinsă mahala țigănească, unde s'au format cei mai mulți lăutari, ai căror elevi sunt răspândiți astăzi în toate orașele lumii.

Afară de muzică țiganii învață cu ușurință limbile străine și nu rare ori se întâlnesc copii de 10-12 ani, cari vorbesc 5-6 limbi, fără să știe scrie sau cetì. Limba Franceză este obișnuită în Calea Rahovei, ba chiar au franțuzit unele cuvinte din Calo (dialectul țigănesc), iar altele franțuzești le-au pus terminațiuni țigănești.

Învățământul fiind obligator, țiganii merg la școală și unii din ei ajung foarte departe devenind profesori, chiar universitari, clerici înalți, scriitori, actori, gazetari etc. Mare parte însă dintre țigani urăsc școala și uzează de tot felul de mijloace ca să scape de ea. Urmează un episod duios în care se povestește dragostea ce aveà Tănase, azi cel

mai mare violonist, după autor, când fiind copii învățau la aceiași școală aveau aceleași jocuri, dar nu și aceeași aspirațiuni. Țiganul Tănase căutà tot felul de mijloace ca să scape pe Bercovici de școală.

Cum că în limba românească vor fi și unele cuvinte țigănești numai încape îndoială, dar ele sunt așà de puține ca s'ar puteà număra pe degete, autorul însă nu citează nici unul.

La urmă sunt descrise sumar instrumentele muzicale ale țiganilor precum și dansul *tananà* și unele obiceiuri la naștere, căsătorie și moarte.

Iată cum străinii știu să se ocupe de lucrurile noastre, căci ei nu se tem că asemenea chestiuni nu vor fi apreciate și chiar când spun lucruri eronate din neștiință sau întradins se trece, fiindcă nu are cine să-i combată. La noi fiecare zice *de minimis non curat praetor* pe când străinii, cari se ocupă de cele mai neînsemnate lucruri cu același suflet cu care s'ar ocupà de chestiunile mari.

Având în vedere cuvintele lui Vergiliu *Admiranda tibi levium Spectacula rerum*, priveliști de lucruri mici demne de admirat.

Recenzie[1]

Prof. T. Iordănescu, „O istorie a Țiganilor" (în *Convorbiri literare*, LXIII, pp. 278-292).

Autorul polemizează cu romancierul (american, nu englez cum pare a crede d. Iordănescu) Conrad Bercovici, care, într'un volum despre istoria Țiganilor, expune teorii fanteziste. Nu era nevoe de discuție științifică asupra unui volum de literatură. Dar trebue să mărturisim că nici discuția d-lui Iordănescu nu e prea științifică. D-sa dovedește că Țiganii n'au venit în Macedonia încă din antichitate, cu argumentul că în limba lor nu se găsesc elemente trace. Cunoaște d. profesor limba tracă? La pag. 278 aflăm că *papuci*, *ghete*, *copaci*, *lacăt* sînt cuvinte slave. Cuvintele sanscrite sînt transcrise cu o ortografie cu totul arbitrară și inconsecventă. Iată însfîrșit și o probă de stil: „D-l Bercovici nu crede că Țiganii au fost aduși de năvălirile violente ale altor popoare, cum ar fi Arabii sau năvălirea lui Tamerlan, de care credea că au fost împinși și în fantezia sa bogată ajunge la mitologie". Vă place?

Alexandru Graur

1 *Viața Romînească*, an. 22, nr. 4-5, 1930, pp. .157-158.